

Konservatorski koncept obnove nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuj

Robert Peskar*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 7.025.4:[726:27-523.6](497.4Ptuj)

Robert Peskar: Konservatorski koncept obnove nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuj. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 85=50(2014), 1–2, str. 13–40

Prispevek obravnava prvo fazo prenove dominikanskega samostana na Ptuj. V ospredju zanimanja je njen konservatorski koncept z vidika sodobne konservatorske teorije in doktrine. Ta pri sprejemanju odločitev navadno zahteva izrazitejšo stopnjo demokracije, pri tem pa postavlja v ospredje različne principe posegov, odstranljivost novih konstrukcij ali čim manj posegov, vendar tako, da vsaka obnova zadovolji čim več različnih vidikov, zlasti širše družbe.

Ključne besede: dominikanski samostan, Ptuj, kulturna dediščina, kulturni spomeniki, prenova

1.01 Original Scientific Article
UDC 7.025.4:[726:27-523.6](497.4Ptuj)

Robert Peskar: The Conservation Concept of the Former Ptuj Dominican Monastery Renovation. Review for History and Ethnography, Maribor 85=50(2014), 1–2, pp. 13–40

The article discusses the first phase of the Ptuj Dominican monastery renovation. The central point of interest is the conservation concept as seen from the perspective of contemporary conservation theory and doctrine. This doctrine usually demands a higher level of democracy in decision-making and, as such, emphasises a different set of procedural principles, such as the removability of new constructions or the carrying

* Doc. dr. Robert Peskar, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto, Skalickega 1, 8000 Novo mesto, robert.peskar@zvkd.si

out of as few procedures as possible. However, it does so in the sense that each renovation should satisfy as many viewpoints as possible, mainly because of the wider public.

Key words: Dominican Monastery, Ptuj, cultural heritage, cultural monuments, renovation

Celovite preнове kulturnih spomenikov v Sloveniji so zaradi svojega celostnega obsega najbolj zaželeni pristopi k reševanju ohranjanja kulturne dediščine, še posebej z vidika lastniških zahtev in predstav širšega dela strokovne in laične javnosti. Za konservatorsko stroko, ki se z varstvom in ohranjanjem kulturne dediščine in tudi njenimi temnimi platmi vsakodnevno srečuje, pa celovite preнове po eni strani predstavljajo velik izziv, po drugi strani pa tudi nevarnost za obstoj originalne spomeniške strukture in pojavnosti. Nič drugače ni s celovito prenovo dominikanskega samostana na Ptuju, enega najpomembnejših kulturnih spomenikov pri nas, ki sicer z vidika pravnega varstva takšnega priznanja ali prepoznavanja še ni doživel,¹ kar je v praksi zaradi slabšega ali preveč splošnega pravnega režima varovanja pogosto velika ovira za celostno ohranitev. V preteklosti je samostan doživel veliko bolj ali manj obsežnih posegov, predelav in prenov, ki so samostanu dale zelo heterogeno podobo. Prav to je bilo ključno za številne rešitve tudi pri zadnji celoviti prenovi samostana, začeti leta 2010 in predčasno zaključeni v letu 2013, ki bi jo, če bi se na kratko ozrli na dosedanje primere celovitih prenov kulturne dediščine pri nas, lahko z gotovostjo uvrstili med najzahtevnejše posege, ki so bili kdaj koli izvedeni v Sloveniji. Zato ni presenetljivo, da je bila obnova dominikanskega samostana na Ptuju še pred zaključkom del predmet kritik ozkega dela strokovne javnosti,² ki sicer kljub dobremu poznavanju stanja slovenskega spomeniškega patrimonija, kot kaže, ni sposobna objektivno presojati tudi njenega ohranjanja. Slednje je najbolj razvidno iz dejstva, da številne pomisleke in kritike, ki smo jim bili priča v zadnjem desetletju, le poredkoma spremljajo tehtni argumenti, ki bi imeli osnovo v sodobni konservatorski doktrini.³ Sklicevanje na Steletova prva desetletja delovanja in Dvořakov

¹ Dominikanski samostana na Ptuju je uvrščen v Register nepremične kulturne dediščine z evidenčno številko dediščine 588, že leta 1989 pa je bil z Odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Ptuj (*Uradni vestnik občin Ormož in Ptuj*, št. 35/89–181, pod 1.1.0.043, *Uradni vestnik Mestne občine Ptuj*, št. 1/2008–2) razglašen za kulturni spomenik lokalnega pomena.

² Prelovšek, *Slovenski gradovi*, str. 50.

³ Avtor prispevka se ne strinja s kritiko Barbare Murovec in Francija Lazarinija kot predstavnikov Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta v popoldanskem delu

katekizem iz leta 1916⁴ kot edini primeren priročnik sodobnega konservatorja pa je prejkone odraz nesposobnosti dojemanja družbene preobrazbe in njenih potreb. Znotraj teh so se namreč tudi v Sloveniji znašli številni kulturni spomeniki, ki so bili prepoznani v smislu razvojnega potenciala z visoko dodano vrednostjo, kot vir gospodarskega delovanja in ustvarjanja novih delovnih mest. To je v razvitem svetu že dolgo časa preizkušen recept za ohranjanje spomenikov, je pa nemara res, da so slovenske izkušnje, kot bo razvidno v nadaljevanju, za zdaj bolj ali manj slabe oziroma nižje od pričakovanj.

Odločitev, da se nekdanji dominikanski samostan uvrsti v program celovite prenove s spremembo funkcije iz dosedanje muzejske in stanovanjske v kulturno-prireditveno, so številni ljubitelji kulturne dediščine sprejeli z veseljem, dosedanja uporabniki, to je Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, in spomeniškovarstveni strokovnjaki pa z odporom in zaskrbljenostjo. Odpor muzealcev je temeljil predvsem na negotovi usodi muzejskih zbirk in njihovi naporni selitvi, zaskrbljenost konservatorjev pa na dejstvu, da vsaka celovita prenova po pravilu pomeni določeno izgubo spomeniške strukture. Vendar je bila odločitev obeh lastnikov, Mestne občine Ptuj in Republike Slovenije, legitimna in demokratična ter jo je ZVKDS kot eden od soglasodajalcev moral sprejeti, saj je nova namembnost v skladu z veljavnim varstvenim režimom, ki narekuje le, da spomenik služi javnemu programu.⁵ Vsakršen pomislek proti novi namembnosti oziroma da je edina primerna funkcija muzejska – za primarno tako ni bilo pogojev ne interesa, pa zvodeni že ob bežni analizi stanja pred prenovo, ko so zidane strukture spomenika in njegove bolj ali manj skrite likovne sestavine v

simpozija *Dominikanski samostan na Ptujju. Nova spoznanja ob prenovi in načrti za prihodnost* 31. maja 2013. Nobenih konkretnih strokovno utemeljenih argumentov ne zasledimo v Lazarinijevem uvodniku 39. številke *Umetnostne kronike* (Lazarini, O Steletu, zazrtosti v preteklost, str. 1–2), temveč znova zgolj žaljive pridevnike, kot so *brezbrižnost in sprevrženost spomeniške službe, iznakažena notranjščina, uničena cerkev* in podobno. Tudi Izjava udeležencev znanstvenega posveta in okrogle mize »Dominikanski samostan. Nova spoznanja ob prenovi in načrti za prihodnost«, objavljena v *Umetnostni kroniki* (*Umetnostna kronika*, 39, 2013, str. 38), in »Uredniški komentar k objavi dopisa in izjave ZVKDS«, objavljen v isti številki (*Umetnostna kronika*, 39, 2013, str. 39–42), sta le načelna brez posebnih argumentacij. Med redkimi, ki so svoje pomisleke zlasti glede nove namembnosti tehtneje argumentirali, sta le Marjeta Ciglencečki (Ciglencečki, *Dominikanski samostan na Ptujju*, str. 186–188) in Frans Brouwer (Brouwer, *Prihodnost kulturnih dogodkov*, str. 50).

⁴ Dvořák, *Katechismus*.

⁵ Odlok o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Ptuj (*Uradni vestnik občin Ormož in Ptuj*, št. 35/89–181).

zadnjih desetletjih propadale naprej, resda mogoče s počasnejšim tempom in zaradi različnih vzrokov (slika 1).⁶

Slika 1: Ptuj, dominikanski samostan, zunanjščina severnega kraka križnega hodnika pred posegi; značilne poškodbe originalnih gotskih ometov in zidanih struktur zaradi stalnega zamakanja (Foto: Robert Peskar.)

Kot je bilo navedeno v uvodu, je samostan v preteklosti doživel več delnih obnov, ki pa so bile v nekaterih primerih zaradi vsebinske in tehnološke zahtevnosti nedokončane. Tak primer predstavljata obnova fasade južnega trakta in sanacija vlage pred več kot desetletjem (slika 2).⁷ Tokrat se je celovita prenova pričela z oblikovanjem vsebinskega in investicijskega programa, ki ga je večinski lastnik, Mestna občina Ptuj, zaokrožila s sprejetjem dokumenta identifikacije investicijskega projekta julija leta 2010, v katerem je na podlagi arhitekturnega natečaja, na katerem je bila izbrana rešitev biroja Enota, d. o. o., iz Ljubljane, definirala vsebino in namemb-

⁶ Najbolj značilno propadanje stavbne strukture in še posebno ometov je bilo opaziti v križnem hodniku (zunaj in znotraj), kjer je zaradi stalnega zamakanja žlebov in posledično pojava alg, sige in izsoljevanja propadlo več kvadratnih metrov originalnih srednjeveških ometov, medtem ko so v nadstropju začele propadati tudi srednjeveške stenske slikarije. V hodniku južnega trakta in nekaterih prostorih v pritličju in nadstropju pa so z nenadzorovano izvedbo električnih inštalacij in brez predhodno izdanih kulturnovarstvenih aktov poškodovali stenske slikarije pod beleži in ometi.

⁷ Obnova fasade južnega trakta se je pričela okoli leta 1998, ko so odstranili večino mlajših ometov, izvedli plitko zračno kineto ter zavrtali po celotni dolžini južne stene luknje, v katere so vbrizgali hidrofobna sredstva za preprečevanje dviga kapilarne vlage.

nost posameznih prostorov.⁸ Pri sami izvedbi pa je bila kot vsak celovit poseg tudi ta obnova deljena na dva dela, najprej priprava projektne dokumentacije z vsemi potrebnimi predhodnimi raziskavami in nato sama izvedba. Finančno se je zdelo, da bosta oba dela v celoti pokrita, zlasti ker se je investitor zanašal na sklep tedanje vlade o sofinanciranju projekta za konservatorsko-restavratorska dela v višini do okoli 2.100.000,00 evrov. Dejansko so bile predhodne raziskave v celoti finančno pokrite, rezultat tega pa sta bila izdelan konservatorski načrt s konservatorsko-restavratorskim projektom ter izvedba arheološki raziskav. A se je kasneje izkazalo, da bo zlasti za arheološka poizkopavalna dela in konservatorsko-restavratorske posege zmanjkala najmanj tretjina sredstev (okoli 700.000 evrov). To pa je dejstvo, ki bo v veliki meri vplivalo tako na funkcionalno kot na estetsko pojavnost spomenika, saj obnova ne bo zaključena niti v najnujnejšem obsegu. A več o tem v nadaljevanju.

Slika 2: Ptuj, dominikanski samostan, fasada južnega trakta pred zadnjo prenovno (Foto: Robert Peskar.)

Če se najprej osredinimo na naslovno problematiko, na konservatorski koncept prenovne, potem moramo poudariti, da naj bi ga v osnovi določala dva temeljna dokumenta. To so kulturnovarstveni pogoji št. 2477/10-RP,

⁸ Mestna občina Ptuj, Dokument identifikacije, str. 5–9; Hrausky in drugi, Enota, str. 276–283.

izdani avgusta 2010, in konservatorski načrt, izdelan januarja 2010.⁹ Kot smo že omenili, je bil na podlagi raziskav, izvedenih v letih 2010 in 2011, januarja 2012 izdelan še konservatorsko-restavratorski projekt, t. i. mapa 3. konservatorskega načrta, a je ta merodajen zlasti za tehnično plat restavratorskih posegov.¹⁰ V njem so namreč zbrani vsi popisi del za restavratorske posege, v našem primeru za t. i. prvo fazo prenove. Ta je obsegala cerkev, križni hodnik in pritlični del vzhodnega, južnega in zahodnega trakta, za kar je Upravna enota Ptuj leta 2010 izdala tudi gradbeno dovoljenje.

Na osnovi omenjenih konservatorskih dokumentov je mogoče konservatorski koncept obnove vsebinsko zaobjeti z naslednjimi določili, ki so v osnovi narekovala tudi izvedbo raziskav arheoloških plasti in stavbne lupine:

1. Da se v cerkvi vzpostavi prvotna prostornina, da se tribuno izvede s posebno (kovinsko) konstrukcijo, ki bi omogočila tudi prezentacijo novo odkritih sestavin spomenika, zlasti arheoloških najdb in drugih stavbno-zgodovinskih elementov *in situ*. Pri tem je bila vzpostavitev prvotnega baročnega nivoja resna opcija le v primeru najdbe ostankov prvotnega tlaka.¹¹
2. Nove konstrukcije lahko v originalno strukturo, se pravi stene in tla, posegajo le v tistih segmentih, ki so že razvrednoteni.
3. Vse nove konstrukcije in drugi novi elementi naj pri oblikovanju upoštevajo sodobne smernice, za vertikalne komunikacije in dostope se uporabijo v največji možni meri originalna stopnišča in dostopi, glede elektroinstalacij je bilo določeno, da v stenah niso možne, temveč le v tleh po predhodnih raziskavah, rušitvena dela so se morala omejiti le na sekundarne predelne stene in zazidave, ki so zaradi različnih funkcij razvrednotile samostan, seveda pod pogojem, da se vse stene predhodno nadrobneje razišče.

⁹ Habjanič, Gerlič, Krivec, Magdič, Vnuk, *Konservatorski načrt, mapa 1*, str. 37–44; ZVKDS, OE Maribor, Kulturnovarstveni pogoji št. 2477/10-RP, z dne 20. avgusta 2010.

¹⁰ O sestavi konservatorskih načrtov glej: Pravilnik o konservatorskem načrtu, *Uradni list Republike Slovenije*, 66/2009.

¹¹ V cerkvi presenetljivo ni bilo odkritih nobenih fragmentov baročnega tlakovanja, tako da vrste in način tlakovanja ob obsežni barokizaciji cerkve okoli leta 1700 ne poznamo. Le ob severni steni v delu, kjer so v 19. stoletju izvedli dimnik zaradi ogrevanja pritličja, je bilo odkritih nekaj opečnih tlakovcev v obliki romba (dimenzij 17 × 17 × 4 cm), vendar ni znano, kateri gradbeni fazi oziroma iz katerega dela samostana izvirajo.

Druga določila so se nanašala predvsem na restavratorske posege, ki naj bi ostali zgolj na ravni konserviranja. Izjema so baročna členitev v cerkvi in okna križnega hodnika. A o tem kasneje.

Pri določanju obsega posegov je bilo glavno vodilo upoštevanje varstvenega režima veljavnega odloka o razglasitvi, določila različnih mednarodnih listin in konvencij (od Beneške karte naprej)¹² in pa seveda neizogibna nova namembnost, ki je zahtevala celo vrsto posegov in tehničnih izboljšav v skladu z veljavnimi standardi gradbene zakonodaje. Slednjim se spomeniško-varstvena stroka razen v izjemnih primerih doslej še ni uspela izogniti. Zato smo se konservatorji kmalu znašli pred temeljno dilemo vsake tovrstne celovite prenove, in sicer kateri posegi so sprejemljivi in kateri niso. Odgovor na to vprašanje je za vsakega od vpletenih v obnovo, se pravi za projektanta, izvajalca, naročnika, konservatorje in ne nazadnje strokovno in laično javnost seveda drugačen. Te razlike izvirajo iz dejstva, da ima vsak spomenik za naštetu drugačne vrednosti in vrednote.¹³

O spomeniških vrednotah obstaja več študij, ki naj bi na splošno odgovorile na vprašanja, zakaj in čemu naj bi sodobna družba ohranjala spomenike. Temelje tovrstnega vrednotenja spomenikov je postavil Alois Riegl († 1905) leta 1903,¹⁴ ki je doslej tudi najbolj filozofsko razčlenil spomeniške vrednosti. Pri tem je v osnovi ločil dve vrsti spomenikov: »namerne« in »nenamerne spomenike«. Za obe vrsti je Riegl ločil dve glavni skupini spomeniških vrednot, to so spominske vrednote (nem. Erinnerungswerte) in sodobne vrednote (nem. Gegenwartswerte). Za spominske vrednote je ključnega pomena čas, ki je minil med časom nastanka spomenika in časom opazovanja spomenika, saj šele zgodovinskost (tj. pretečeni čas) lahko omogoči definicijo spomenika. Potreba po preteklosti sodi po Rignu k temeljnemu spoznanju človeštva, pri čemer so spomeniki oprijemljive in doživljajske priče preteklosti in istočasno medij, ki ga je mogoče obravnavati z različnih vidikov. Sodobne vrednote so nasprotni pol spominskih vrednot in vključujejo zlasti sodobno dožemanje, npr. uporabnost. Seveda je znotraj obeh glavnih skupin spomeniških vrednot ugotovil še vrsto drugih vrednot (starinska vrednota, ki ne dovoljuje posegov na spomenikih; zgodovinska vrednota, ki zahteva konserviranje; namerna starinska vrednota, ki zahteva restavriranje ...),¹⁵ od katerih pa se nekatere izključujejo. Zato so

¹² O mednarodnih konvencijah glej: *Doktrina 1*.

¹³ Drury, McPherson, *Conservation Principles*, str. 27–32.

¹⁴ Riegl, *Der moderne Denkmalkultus*.

¹⁵ Riegl, *Der moderne Denkmalkultus*, str. 22–65.

že posamezni Rieglovi sodobniki, med drugim tudi Georg Dehio,¹⁶ delno odklanjali njegovo teorijo oziroma njene posamezne segmente.¹⁷ Vendar je njegov neposredni naslednik Max Dvořák poskušal Rieglovo teorijo aplicirati v prakso, kar je razvidno iz njegovega že omenjenega spomeniško-varstvenega katekizma,¹⁸ v katerem je kljub navidez splošnim navodilom za vzdrževanje stavb določene vrednote modificiral v smislu prepletanja posameznih vrednosti in ne konstantnega boja med njimi. Dvořák ni bil edini, ki je poskušal Rieglov vrednostni sistem uporabiti v praksi. Med pomembne naslednike moramo namreč šteti tudi Dvořákovega učenca Franceta Steleta, ki je že leto po ustanovitvi spomeniškega urada za Kranjsko v študiji z naslovom *Varstvo spomenikov* Rieglov sistem nekoliko poenostavil in ga poskušal pojasniti na konkretnih primerih iz prakse.¹⁹ V tej navezavi je zanimivo Steletovo razmišljanje o nujnih kompromisih med zgodovinsko vrednostjo in funkcijo, pri tem je navedel konkreten primer povečave nekaterih cerkva, zlasti župnijske cerkve sv. Kancijana v Mirni Peči, pri kateri so srednjeveško ladjo podrli, zgradili novo, pri tem pa ohranili le stari gotski prezbiterij in zvonik.²⁰ Podobno stališče, in sicer da je treba včasih spomenik prilagajati novim potrebam in pri tem določati le osnovne zahteve glede sprememb in da dodatki ne smejo posnemati zgodovinskih vzorcev, ampak naj jih oblikuje usposobljen ustvarjalec v modernem slogu, je Stele zastopal tudi kasneje. V mislih imamo eno najbolj posrečenih Steletovih študij s področja konservatorske teorije, in sicer o estetiki in dokumentarnosti v restavriranju spomenikov iz leta 1955,²¹ v kateri je razlikoval tri vrednosti vsakega spomenika: dokumentarno, estetsko in funkcionalno. Dokumentarno vrednost je označil kot individualno lastnost spomenika, ki se nanaša na njegovo zgodovinsko pričevalnost (stil, forma, tehnika) in tudi na poseben estetski potencial, ki pa tvori glavino estetske vrednosti spomenika. Vse tri so med seboj pogosto v velikem konfliktu. Zato je poudaril, da je treba določiti razumno mejo oziroma kompromis med vsemi tremi naštetimi vrednostmi. Pri tem restavratorski posegi naj ne bi služili zgolj povečevanju dokumentarne in estetske vrednosti, ampak je treba pri tem upoštevati tudi uporabno vrednost, saj so spomeniki vendarle v rabi. Spomeniki namreč služijo življenju, ki od spomeniškega varstva pričakuje

¹⁶ Hubel, Der »Generalkonservator« Alois Riegl, str. 228.

¹⁷ Hoyer, Stegenškova in Steletova interpretacija, str. 743–755.

¹⁸ Lehne, Georg Dehio, Alois Riegl, str. 75–80.

¹⁹ Stele, *Varstvo spomenikov*, str. 49–56.

²⁰ Stele, *Varstvo spomenikov*, str. 51.

²¹ Stele, *Estetika in dokumentarnost v restavriranju*, str. 5–12.

kompromis med naštetimi vrednostmi. Pomembna je tudi ugotovitev, da se te tri vrednosti med seboj ne izključujejo, zato je pogosto priporočal restavratorske posege v smislu dopolnjevanja uničenega dela, vendar v mejah, ki ne načenjajo dokumentarne vrednosti spomenika. Predvsem pa ne smejo zmotiti estetike oziroma harmoničnosti celotne zunanje podobe, kar v bistvu pomeni določeno umetniško ustvarjanje. Istočasno je Stele menil, da poseg tenkočutnega arhitekta lahko poveča estetski potencial spomenika. Prav na podlagi tega je Stele argumentiral nekatere Plečnikove posege v pomembnejše spomenike, kot sta cerkev v Bogojini v Prekmurju in nekdanji križniški samostan v Ljubljani.

Medtem ko je Rieglova teorija v novejšem času doživela več ustreznih analiz in posledično ponovno potrditev,²² Steletova teoretična izhodišča doslej niso bila predmet posebnega analitičnega preverjanja, a so že na prvi pogled z vsebinskega vidika danes nedvomno aktualna, saj jih podobno določa tudi sodobna konservatorska teorija. Ta narekuje, da je treba najprej ugotoviti, zakaj ali za koga obnavljamo spomenik.²³ Nedvomno za ljudi, se pravi za sedanje in bodoče uporabnike. Vedeti moramo tudi, katera obnova je dobra. Dobra je tista, ki zadovolji največji krog ljudi. Da bi zadovoljili posebno strokovno javnost, sta na voljo dva glavna principa posegov, to sta reverzibilnost oziroma odstranljivost novih konstrukcij in čim manj posegov.²⁴ Vendar pa včasih ne zadošča, da bi ta dva principa zadovoljila potrebe tudi preostale družbe in uporabnikov. Gre za problem, ki je prisoten v vseh državah že vrsto let. Eden bolj znanih primerov reševanja uporabnosti, ki pomeni istočasno zelo opazen poseg v območje spomenika, je Louvrška piramida. Poseg, ki ga je načrtoval ameriški arhitekt kitajskega rodu Ieoh Ming Pei, je bil od dokončanja leta 1989 naprej predmet številnih ostrih debat, saj je močno spremenil zunanjo podobo dvorišča in okrnil vedutno dojemanje louvrške palače, čeprav ni posegel v samo strukturo spomenika.²⁵ Podobno velja še za nekatere spomenike, ki sodijo med vrhunske arhitekturne stvaritve v srednji Evropi. Od teh velja opozoriti na nov nadstrešek dunajske Albertine, delo dunajskega arhitekta Hansa Holleina iz leta 2008, ki je avtor tudi kontraverzne stavbe Haas Haus nasproti pročelja dunajske stolnice, in na posege v strukturo gradu avstrijskih vojvod v Perchtoldsdorfu pri Dunaju, izvedene v letih 2006–2010.

²² Hubel, Der »Generalkonservator« Alois Riegl, str. 217–230; Lehne, Georg Dehio, Alois Riegl, str. 70–72.

²³ Muñoz Viñas, *Contemporary Theory*, str. 199–214.

²⁴ Muñoz Viñas, *Contemporary Theory*, str. 183–197.

²⁵ Rustow, »Transparent contradictions«.

Med sakralnimi objekti izstopajo posegi v notranjščini nekdanje cerkve minoritskega samostana v Steinu ob Donavi v Spodnji Avstriji (slika 3). Cerkev namreč služi kot prireditvena dvorana, zato so morali v prezbiteriju zgraditi poseben oder in namestiti konstrukcijo za sistem osvetljave, ki vsekakor precej krni poglede na gotski obočni sistem in poslikave.

Slika 3: Stein an der Donau, cerkev nekdanjega minoritskega samostana, pogled v prezbiterij (Foto: Robert Peskar.)

Pri obnovi dominikanskega samostana na Ptujju moramo najprej poudariti, da je zmagovalna natečajna rešitev biroja Enota predvidela precej radikalne in v posameznih segmentih zelo sporne posege tako v notranjščini kot zunanjščini in okolici.²⁶ Atrij križnega hodnika naj bi bil prekrit s

²⁶ Mestna občina Ptuj, Dokument identifikacije, str. 5–9; Hrausky in drugi, Enota, str. 276–283.

sicer precej transparentno kritino, zahodno dvorišče urejeno s kaskadami v smislu amfiteatra, v cerkvi pa naj bi bila izvedena velika tribuna z več kot 500 sedeži ter balkonom, vpetim v gotsko slavoločno steno, baročna zakristija pa naj bi bila na zahtevo lastnika celo porušena. Poleg arhitekturnih posegov je bilo v cerkvi zaradi njene gradbeno-statične strukture, ki ne zadovoljuje ustrezne protipotresne varnosti, predvidena obsežna statična sanacija z namestitvijo velikanskih kovinskih vezi in drugimi ojačitvami cerkvenih sten. Večina teh kasneje ni bila izvedena, razen v cerkvi, ki je sicer z obnovo doživela največ sprememb glede na dejansko stanje. Najprej je bila izvedena rušitev etažne konstrukcije, s katero je bila dosežena prvotna prostornina (slika 4).

Slika 4: Ptuj, dominikanski samostan, pogled v notranjščino cerkve proti vzhodu med odstranjevanjem medetažne konstrukcije (Foto: Robert Peskar.)

Slika 5: Ptuj, dominikanski samostan, novozgrajena tribuna za gledalce v cerkvi (Foto: Robert Peskar.)

Nato so bile izvedene obsežne arheološke raziskave, s katerimi so pričakovano prišle na dan izjemne najdbe (nagrobniki, grobnice), ki so zaradi svojega pomena in ohranjenosti takoj odprle vprašanje nujnosti njihove prezentacije *in situ*. Seveda so istočasno tekle tudi raziskave stavbne lupine, ki so poleg stenskih poslikav odkrile vrsto zazidanih stavbnih elementov, zlasti iz obdobja pozne romanike in gotike. Večina teh elementov je bila

skupaj s poslikavami prezentirana, se pravi odkrita, očiščena, konservirana in prikazana v stavbni strukturi v smislu večje dokumentarne vrednosti spomenika. Kot najbolj sporen poseg pa se je seveda izkazala gradnja tribune, ki jo je v postopku izdelave projekta za izvedbo uspelo zmanjšati za dobro petino, medtem ko balkon zaradi svoje gradbene konstrukcije, ki naj bi temeljito posegala v zidovje, ni bil sprejemljiv, saj ni upošteval osnovnih določil v kulturnovarstvenih pogojih.

Gradnja tribune je vsekakor sporen poseg (slika 5), saj kot tujek posega v nekdanjo baročno prostornino. Vendar pa edino ta tip tribune zaradi svoje oblike omogoča prezentacijo arheoloških najdb v cerkvi, ki so koncentrirane zlasti v njeni vzhodni polovici. Pomembno je tudi, da je nova konstrukcija tribune odmaknjena od sten, to pa pomeni, da ne posega v originalne zidane strukture, obenem pa s tem še vedno omogoča vizualno predstavo o nekdanji enotni prostornini baročne cerkve tudi laični javnosti. Konstrukcija je odstranljiva, zlasti če bi hoteli rekonstruirati nekdanjo baročno učinkovanje cerkvene notranjščine, čeprav seveda tega ne bo nikoli mogoče izvesti s tisto zanesljivostjo, ki jo narekujejo različne mednarodne konvencije. Nikoli ne bo mogoče poustvariti nekdanjega baročnega vtisa cerkvenega prostora, saj nekdanja bogata baročna oprema v veliki meri ni več ohranjena. Za ilustracijo o nekdanjem učinkovanju notranjščine dominikanske cerkve lahko služi le predvojna fotografska dokumentacija podobno členjene minoritske cerkve na Ptuju.²⁷

Še bolj sporno kot je tribuna, je mogoče označiti požarno stopnišče s tribune v vzhodnem delu cerkve (slika 6). Konservatorji smo v postopku izdelave projekta za izvedbo izdelali podrobno analizo posega in pri tem ugotovili, da je postavitve stopnic v neskladju z omenjenimi kulturnovarstvenimi pogoji št. 2477/10-RP, saj je med drugim v 9. točki določeno, da morajo biti nove konstrukcije in drugi novi elementi, ki bodo potrebni za novo namembnost, v likovnem smislu podrejeni originalnim sestavinam in spomeniški prezentaciji, v 10. točki pa je še dodano, da se za vertikalne komunikacije in dostope uporabijo v največji možni meri originalna stopnišča in dostopi, novi preboji oziroma prehodi skozi originalno strukturo bodo možni le izjemoma, pa še to le na mestih, kjer bodo izvedene detajlne raziskave in ki bodo nižje ovrednoteni. Iz dokumentacije za postavitve požarnih stopnic pa je bilo razvidno, da bo poseg precej okrnil volumen najstarejšega in s tem najpomembnejšega dela cerkve med obema slavo-

²⁷ Fotografije hrani Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož. Za posredovanje slik se zahvaljujem kolegu Branku Vnuku.

lokoma in da bo z izvedbo načrtovanih stopnic v veliki meri zakrit del zahodnega gotskega slavoloka s poslikavo. Zato je ZVKDS predlagal, da se izvedbo požarnih stopnic oziroma požarnega izhoda iz dvorane načrtuje sredi severne stene ladje ob vznožju tribune, kjer se je do nedavna nahajal eden od vhodov v cerkev, ki je sedaj sicer z zadnjimi posegi zazidan, a gre že za degradiran del stene cerkve. ZVKDS je tudi navedel, v kolikor predlagana rešitev zaradi predpisov požarne varnosti ne bi bila sprejemljiva, se požarni izhod lahko izvede tudi v severni steni ladje v vzhodnem delu tribune, kjer obstaja zazidan prehod, ki vodi v prvo nadstropje samostana. Nato je dodal, da je sicer možna tudi izvedba načrtovanega stopnišča na mestu predlagane lokacije, a mora biti stopnišče izvedeno tako, da oblika ali vrsta zaščitne ograje sledi principom maksimalne transparentnosti, s čimer vizualno ne bi zakrivala tolikšnega dela obravnavane prostornine. A se je v postopku usklajevanja s požarno inšpekcijo izkazalo, da nobena od predlaganih rešitev ni ustrezna, prehod v nadstropje samostana pa v tej fazi ni bil predmet gradbenega dovoljenja. Ker trenutno druge, manj radikalne rešitve ni bilo moč izvesti, je ZVKDS soglasje za izvedene stopnice izdal le začasno do izvedbe druge oziroma tretje faze prenove, da se prepreči morebitna gospodarska škoda, ki bi jo neizdanost soglasja in s tem ne pridobitev uporabnega dovoljenja povzročila.

Slika 6: Ptuj, dominikanski samostan, kovinsko stopnišče v vzhodnem delu cerkve z delno prezentacijo arheoloških najdb pod tribuno (Foto: Robert Peskar.)

sredstev še ni bila izvedena. S pomočjo novega ostrejšja in AB-plošče je bilo statično utrjeno tudi vzhodno čelo cerkve. Utrditev je zajela točkovno sidranje dve kovinskih vezi oziroma podpor, izvedbo AB-venca v obstoječem utoru na zunanjem robu ter utrditev z novim kovinskim ostrešjem, medtem ko tokrat vbrizgavanje zaradi nestabilnih ometov s štukaturami ni bilo izvedeno (slika 8).

Slika 8: Ptuj, dominikanski samostan, nova kovinska strešna konstrukcija na AB-plošči ter statična rešitev čela vzhodne fasade (Foto: Robert Peskar.)

O konservatorskih dilemah, povezanih z obnovo cerkve, bi lahko še govorili, a bo to predmet celovitejše predstavitve posegov na samostanu. Na tem mestu je namreč treba spregovoriti še nekaj besed o restavratorskih posegih v križnem hodniku in drugih delih samostana, ki so prav tako sestavni del konservatorskega koncepta prenove. Kar zadeva starejše omete in stenske slike, tako obstoječe kot novo odkrite, je bil kot glavni pristop določeno njihovo konserviranje, se pravi, da s posegi nismo poskušali doseči vzpostavitev stanja umetnine, kakršnega je imela ob svojem nastanku, temveč zadržati obstoječe bolj ali manj dokumentarno stanje. Tovrstni pristop je v prvi vrsti narekoval precej različen obseg ohranjenosti posameznih delov samostana oziroma posameznih slikarskih kompozicij, ki so v samostanu nastajale v različnih časovnih obdobjih. V evropski praksi

se tovrstnega pristopa poslužujejo zelo pogosto, zlasti v tistih primerih, ko je podobno kot na Ptuju obseg ohranjenosti poslikav zelo različen.²⁸ Zaradi izrazite heterogenosti in neenakomernega obsega ohranjenosti seveda pri obnovah obstaja nevarnost, da se glavni cilj obnove težko doseže, torej končna enotna estetska podoba, ki naj ne bi smela zmanjšati dokumentarne niti estetske vrednosti spomenika. Na splošno se te problematike konservatorsko-restavratorska stroka zaveda že vrsto desetletij. Prvi se je temeljito lotil Cesare Brandi,²⁹ ki je po drugi svetovni vojni s svojo znamenito teorijo o restavriranju močno vplival na restavratorsko prakso, in sicer ne samo v Italiji, temveč tudi v drugih evropskih državah.³⁰ V bistvu gre v našem primeru za restavratorsko reševanje tistih partij, ki jih ni mogoče restavrirati v smislu vračanja v prvotno stanje, temveč zahtevajo bodisi neko nevtralno retušo bodisi prerastejo v posebne estetsko-likovne rešitve. Ob tem naj omenimo tudi Mateja Sternena, ki je skupaj s Steletom postavil koncept prezentacije nekaterih fresk v ptujskem dominikanskem samostanu že v poznih dvajsetih letih 20. stoletja, torej precej pred Brandijem. Po likovni plati prezentacije oziroma retuš je izstopal predvsem prizor Oznanjenja iz zgodnjega 16. stoletja v križnem hodniku, pri katerem je Sternen večje poškodovane partije tonsko prilagodil celoti v tehniki malih črtic (doseženih z gobico), ki bi jo smeli označiti kot predhodnico t. i. tehnike *tratteggio*.³¹ V skladu z naštetimi načeli smo se odločili vse večje poškodbe in manjkajoče dele ometov rekonstruirati z zaribanim temnejšim apnenim ometom, ki pa je bil v zaključnem nivoju za 1 mm ali 2 mm pod nivojem originalnih ometov.³² Na ta način smo se izognili očitkom, da

²⁸ Kofler-Engl, Zur Freilegungs-, Restaurierungs- und Präsentationproblematik, str. 122–130.

²⁹ Brandi, *Teoria del restauro*.

³⁰ Schädler-Saub, Italia und Germania, str. 105–119; Brajer, Dilemmas in the Restoration of Wall Paintings, str. 123–126.

³¹ Končni videz prizora po Sternenu restavraciji je razviden iz fotografske dokumentacije, ki jo hrani INDOK center Ministrstva za kulturo. Sternenove retuše so zaradi slikarske tehnologije z desetletji mestoma močno potemnele, delno pa zbledle, tako da so bile delno odstranjene še pred zadnjimi posegi. Je pa podobne nevtralne retuše Sternen izvedel tudi pri restavriranju fresk Janeza Ljubljanskega na Muljavi, zlasti na prizoru Kajnovne in Ablove daritve, a so bile te retuše zaradi neustreznosti in neupoštevanja originalne poslikave okoli leta 1990 odstranjene. Sicer pa so se podobnih nevtralnih retuš pri nas posluževali tudi drugi restavratorji, npr. Peter Železnik pri restavriranju fresk v Križevi kapeli na Ptujski Gori, kjer je restavrator nevtralne retuše izvedel z različnimi toni, a tokrat v tehniki drobnega špricanja.

³² V Sloveniji je za razliko od evropskih dežel tovrstni pristop v restavratorski praksi še vedno razmeroma redek, saj ga je doslej uporabljal predvsem Ivan Bogovčič npr. pri restavratorskih posegih na stenskih slikah v Hrastovljah in Muljavi.

restavratorski posegi zmanjšujejo zgodovinsko resnico o objektu in njegovi evoluciji.³³ Le male poškodbe, ki bi morebiti bile retuširane, so bile kitane do nivoja barvnih plasti. Teh je malo, več jih je le na prizoru Oznanjenja v križnem hodniku (slika 9) in heraldični upodobitvi na šilasto banjastem oboku v cerkvi.

Slika 9: Ptuj, dominikanski samostan, angel s prizora Oznanjenja v križnem hodniku po restavriranju (Foto: Robert Peskar.)

Odmik od zastavljenega koncepta konservatorsko-restavratorskih posegov pa so predstavljali posegi v refektoriju in oknih križnega hodnika. Štukature in stenske slike v refektoriju so namreč dovolj dobro ohranjene, da vračanje v nekdanjo podobo z ohranjanjem patine ne bi bilo sporno, a predvideni posegi razen na treh oknih zaradi pomanjkanja denarja niso bili izvedeni. So pa zato obsežnejši posegi zajeli okna križnega hodnika, saj jih je v prvi vrsti narekovala njihova primarna funkcionalnost. V dvajsetih gotških oknih je bilo ohranjenih 11 originalnih krogovičij, od tega eno opečno, v okroglem oknu je novejše kamnito, v 8 oknih pa so bili

³³ Muñoz Viñas, *Contemporary Theory*, str. 191.

nameščeni nadomestki iz opeke navadnega formata in ometa. Odločitev, da se okna skupaj s sistemom zasteklitve vrnejo v prvotno podobo, temelji na dejstvih, ki močno presegajo tista, ki so govorila v prid konserviranju obstoječega stanja.³⁴ Če vrednotimo krogovičja z vidika restavratorskih posegov s konca 19. stoletja, ugotovimo, da sta bili dve krogovičji kakovostno restavrirani (slika 10), delno tudi okroglo okno, preostalih osem pa povsem nestrokovno. Zaradi oblike krogovičij brez utorov so morali zasteklitve izvesti s klasičnimi lesenimi okni, ki so z montažo z notranje strani močno poškodovala originalno strukturo. Pri tem lahko sicer le ugibamo, ali je takšno slabo rešitev narekovalo pomanjkanje denarja. Krila teh oken, ki bi jih zaradi propadajočega stanja in delne črvojednosti verjetno morali na novo izdelati, so celo mlajša. Toda kljub temu da je stanje gotških oken narekovalo obseg posegov, se v tem primeru vendarle postavlja vprašanje, zakaj izvesti obsežno restavriranje oziroma rekonstrukcijo nekdanje podobe. Pri odgovoru na to vprašanje se lahko opremo le na konservatorsko doktrino in teorijo, ki pa že od časov Johna Ruskina, Georga Dehia in Aloisa Riegla nista enotni oziroma omogočata različne pristope. Na osnovi doktrinarnih usmeritev je namreč mogoče tovrstne posege omejiti bodisi na ohranjanje stanja ali pa izvesti rekonstrukcijo.³⁵ Vendar bi zaradi bodoče funkcije križnega hodnika, ki ne bo več muzejski razstavni prostor, temveč povezovalni (to, kar je nekoč že bil), prišli v primeru ohranjanja stanja zaradi obstoječe neustrezne zasteklitve (v estetskem in predvsem v tehničnem smislu) do velikih zadreg. Zato smo se znašli znova pri vprašanju ciljev obnove spomenika, ki so nedvomno vezani na kontekst njegovega končnega videza in njegove uporabnosti. Okna je bilo treba zasteklit, gotški stavbni členi pa narekujejo le sočasni, to je gotški sistem zasteklitve (slika 11), ki je lahko, če hočemo, le likovno-oblikovno prilagojen sodobnim predstavam (kot npr. na Ptujski Gori); pač v smislu Beneške karte in drugih mednarodnih listin. V postopkih pridobivanja kulturno-varstvenih aktov ta možnost ni bila nikoli zavrnjena in je v prihodnosti še vedno odprta.

³⁴ Nadrobnejšo analizo stanja in razloge za restavratorske posege je avtor tega prispevka podal v študiji o problematiki zastekljevanja kulturnih spomenikov: Peskar, Konservatorstvo v Sloveniji med teorijo in prakso, v tisku.

³⁵ Hubel, *Denkmalpflege zwischen Restaurieren und Rekonstruieren*, str. 90–101; Petzet, *Principles of conservation*, str. 19–21; Nerdinger, *Zur Einführung – Konstruktion und Rekonstruktion*, str. 10–14; Assman, *Rekonstruktion – Die zweite Chance*, str. 16–47.

Slika 10: Ptuj, dominikanski samostan, krogovičje okna v severnem kraku križnega hodnika po čiščenju, ki je razkrilo obsežen restavratorski poseg iz 19. stoletja (Foto: Robert Peskar.)

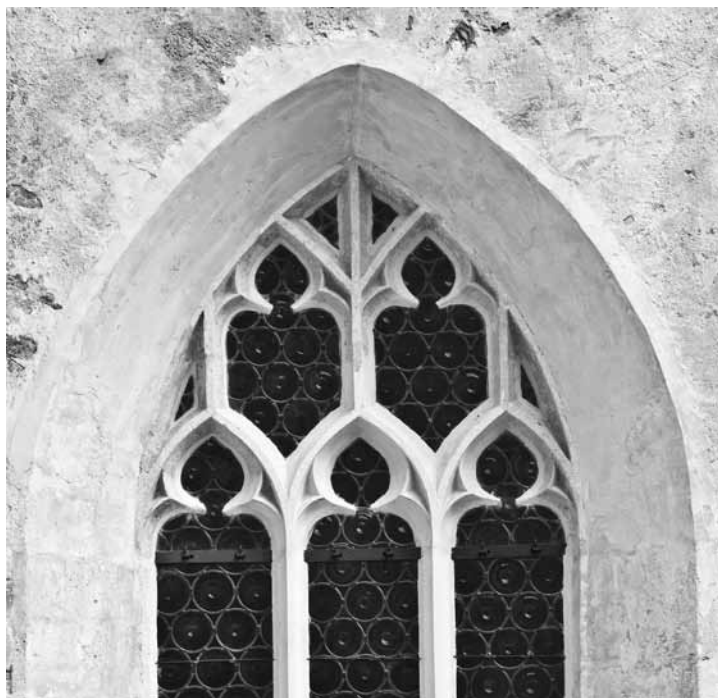
Po drugi strani je glede tovrstnih odločitev in reševanja takšnih problemov moderna konservatorska teorija veliko bolj praktična. Zagovarja predvsem odločitve v okviru zdravega razuma.³⁶ V glavnem so bolj zaželeno previdne odločitve in premišljena akcija. In kaj je tu vodilo? Ne neka resnica ali znanost, ampak predvsem uporabnost, vrednost, vrednote in pomen, ki ga ima spomenik v družbi.³⁷ Zato cilj konservatorstva ni zgolj ohranitev objekta, ampak ohraniti in izboljšati pomen, ki ga ima spomenik v širšem družbenem kontekstu. Pri tovrstnih posegih ne gre toliko za vprašanje izvirnosti, temveč prej za potrebo po kontinuiteti in povezavi z zgodovino, njenimi procesi, potrebo, ki naj bi odražala tudi mnenje večine vpletenih.³⁸ V našem primeru so ravno ti momenti ključni, čeprav nam je v veliko pomoč že delno konservatorsko vrednotenje. Nobenega

³⁶ Muñoz Viñas, *Contemporary Theory*, str. 212–214.

³⁷ Muñoz Viñas, *Contemporary Theory*, str. 212–213.

³⁸ Nerdinger, *Zur Einführung – Konstruktion und Rekonstruktion*, str. 14.

dvoma ni, da križni hodnik dominikanskega samostana na Ptuju predstavlja edini križni hodnik iz obdobja pozne gotike v Sloveniji, ki se je do današnjih dni ohranil v tako velikem, skorajda neokrnjenem obsegu. V 15. stoletju, v zlati dobi gotske arhitekture v slovenskih deželah, je bilo zgrajenih veliko križnih hodnikov kot sestavnih delov samostanov (Žiče, Novi Klošter, Bistra, Pleterje), a so se do danes zaradi kasnejših posegov ohranili le v skopih sledovih. Če odštejemo precej starejši križni hodnik v Stični, je edini omembe vreden ohranjen primer v nekdanji kartuziji Bistra, kjer se je od nekdanjega malega križnega hodnika iz sredine 15. stoletja ohranil le en krak. To dejstvo pa je skupaj z vsem naštetim že tisti razlog, ki restavriranje ali rekonstrukcijo oken križnega hodnika na Ptuju dviguje na raven upravičenih posegov. Še več! S temeljitim predhodnim dokumentiranjem, analizo stanja ter analizo zgodovinskih procesov je na Ptuju z opisanimi posegi uspelo doseči, da nekatere pozabljene tehnične nianse postanejo bolj zavezujoče vodilo tudi znotraj sodobne konservatorsko-restavratorske prakse, kajti v primeru zasteklitve srednjeveške arhitekture je ustrezna tehnična plat ena od pomembnih sestavin za njeno prvinsko učinkovanje in izraznost (slika 11).

Slika 11: Ptuj, dominikanski samostan, krogovičje okna v severnem kraku križnega hodnika po restavriranju (Foto: Robert Peskar.)

Ob omembi dokumentiranja je treba dodati, da je bilo izvajano v vseh fazah posegov, čeprav zaradi kadrovske podhranjenosti ZVKDS pri tovrstnih projektih postopki dokumentiranja po obsegu niso bili optimalni. Kljub temu je uspelo z ročnimi meritvami dopolniti pomanjkljive in zelo netočne obstoječe arhitekturne posnetke stanja nekaterih ključnih delov samostana, npr. križni hodnik z okni, notranjščina cerkve in južna cerkvena fasada. Na slednji smo uspeli tudi nadrobneje razkriti njeno nekdanjo barvno podobo: naslikani beli pilastri z izrazitimi črnimi konturami na zglajenem ometu, bele obrobe okoli oken, medtem ko so bila osnovna polja v svetlem okru, izvedenem na zaribanem baročnem ometu. Dokumentirana je bila vsa različna opeka navadnega formata, najdena ob rušitvenih delih zlasti sekundarno pozidanih sten in zazidav, arhitekturni členi, kot so rebra, spoliije, konzole in drugi fragmenti, klesani iz peščenjaka. Večino novo odkritih stenskih poslikav so restavratorji zrisali na folijo v merilu 1:1, pri čemer so posebno pozornost posvetili zlasti dokumentiranju poškodb. Pri dokumentiranju arheoloških najdb pa so arheologi poleg običajnih geodetskih meritev uporabili tudi sodobnejšo 3D-tehnologijo.

Če je konservatorski koncept celovite obnove dominikanskega samostana z vidika sodobne konservatorske doktrine in teorije, kot smo videli, ustrezen, bi morali analizirati tudi samo fizično izvedbo, zlasti v kontekstu združljivosti obstoječih spomeniških struktur in novih elementov, tako tribune kot tudi stavbnega pohištva in opreme, ter v zvezi z naslovno tematiko pretehtati izvedene posege v smislu njihove upravičenosti. Pri tem se je treba zavedati, da v okviru vsake celovite prenove konservatorski posegi nikoli niso vsi pozitivni, vendar morajo ti prevladati nad negativnimi. Skratka, korist mora biti večja od škode, šele takrat so sprejemljivi.³⁹ Seveda morajo posegi zadostiti še nekaterim temeljnim pogojem, od katerih je treba poudariti tri. Prvič: treba je ohraniti ali izboljšati znanstveni pomen, se pravi da je možno spomenik uporabljati kot znanstveni dokaz tudi v prihodnosti; drugič: treba je ohraniti ali izboljšati družbeno-simbolni pomen, ki ga ima spomenik v širši družbi; in tretjič: treba je ohraniti ali izboljšati čustveno-simbolni pomen, ki ga ima spomenik za ožjo skupino ljudi ali celo za posameznike.⁴⁰ Pri tem je zlasti slednje težje dosegljivo, saj se interesi širše družbe navadno razlikujejo od interesov posameznikov.

Toda dotaknimo se najprej vprašanja združljivosti obstoječih spomeniških struktur in novih elementov. Najprej pogledjmo avtorski pristop in

³⁹ Muñoz Viñas, *Contemporary Theory*, str. 174 in dalje.

⁴⁰ Muñoz Viñas, *Contemporary Theory*, str. 175.

osebno estetsko percepcijo projektantov, izbranega biroja Enota, d. o. o., iz Ljubljane. Opozoriti moramo, da gre za zelo *spolzek teren*, na katerem ima spomeniška služba zelo malo manevrskega prostora, saj zakonodaja ne dopušča posebnih vplivov na oblikovanje projektnih rešitev novih sestavin, zlasti ne z vidika estetike, saj so te navadno pogojene z osebnimi gledišči vsakega posameznika. Minimalistično oblikovani novi elementi so brez dvoma ustrezen pristop, saj tako oblikovani nimajo namena konkurirati originalnim strukturam. A se po drugi strani zaradi takšnega oblikovalskega pristopa lahko zdi, da so novi elementi, postavljeni v spomeniški prostor z bogato duhovno preteklostjo in bogastvom oblik premalo osebni in brez ustreznega oblikovnega konteksta, brez notranje, nevidne vsebine – brez »duše«. Čeprav je v našem primeru že na prvi pogled očitno, da so v črnino odete nove sestavine, kot so tribuna z odrom, novo stavbno pohištvo (zlasti vrata) in novi tlaki v precejšnjem kontrastu z obstoječimi strukturami, ZVKDS doslej ni imel orodja, s katerim bi na podlagi pravnih predpisov morebiti dosegel drugačne estetske rešitve.⁴¹ To pa je pravzaprav po drugi strani tudi edino logično, saj bi sicer konservatorji poskušali obvladovati (in zlorabljati) področje, za katerega je pristojna arhitekturna stroka. Konservator lahko zapove le tista določila, s katerim varuje originalne strukture pred uničenjem ali preprečuje posege, ki bi zastirali značilne poglede na spomenik ali njegove dele. Glede tega je, če ni konkretneje določeno v aktu o razglasitvi, najbolj poveden 132. člen veljavnega Zakona o varstvu kulturne dediščine,⁴² ki določa, da se pri posameznih nepremičninah ohranjajo njihovi gabariti, zunanjščina, razmerja s sosednjimi nepremičninami in njihova uporaba. Vse druge konservatorske zahteve, ki nimajo podlage v materialni zakonodaji, so se v sodnih postopkih proti ZVKDS v zadnjih letih izkazale kot nezakonite in so bile navadno odpravljene, medtem ko so objekti dediščine pogosto propadli ali propadajo naprej.⁴³

Opisane problematike se seveda zaveda širši krog javnosti, tudi strokovne, zato niso presenetljive sorodne ugotovitve, ki so bile podane npr.

⁴¹ Je pa zanimivo, da so kontrasti med novimi elementi in obstoječimi strukturami izrazitejši le podnevi, medtem ko v nočnem času zaradi značilne osvetlitve sten iz svetil v kinetah ob stenah, ki ustvarja močno senčenje zidov, kontrastov ni.

⁴² *Uradni list Republike Slovenije*, št. 16/2008.

⁴³ Zelo ilustrativna primera v zadnjih letih sta podrti Čateški dvor v Čatežu ob Savi (EŠD 1351) iz 17. stoletja, ki ga je odlikoval kvaliteten in dobro ohranjen rezljan lesen strop, in hiša na Usnjarski poti 2 v Brežicah (EŠD 7137).

na posvetu v zvezi z ohranjanjem slovenskih gradov.⁴⁴ Se je pa prav v tem kontekstu pojavilo zanimivo vprašanje, in sicer: »Kaj je bolje – da grajska stavba vsaj fizično obstane, čeprav predelana in preurejena bolj po željah lastnikov kot po zahtevah konservatorstva, ali da se stavba poruši in izgine iz kulturne krajine, ker ji stroka (četudi iz povsem objektivnih razlogov) ni mogla zagotoviti obstoja po zakonsko predpisanih načelih?«⁴⁵ Ob tem pobudnika posveta očitajoče naštevata nekaj primerov, v katerih konservatorske odločitve niso imele posluha za kompromise, čeprav bi z njimi odstopali od konservatorskih načel. Iz teh očitkov sledi, da tudi določen krog strokovne javnosti od spomeniškega varstva pričakuje kompromise, ki so navadno sestavni del vseh konservatorskih odločitev, zato tudi imajo svoje mesto v konservatorski doktrini vsaj že stoletje. Pa vendar v primerih, ko konservator sprejme kompromis, ta ista strokovna javnost takšno odločitev obsoja.

V luči opisanih okoliščin bi morali za konec še enkrat objektivno pretehtati pozitivne in negativne plati prve faze celovite prenove dominikanskega samostana na Ptuj, in ob dejstvu, da vsaka prenova pomeni tudi določeno izgubo originalnih struktur, odgovoriti na vprašanje, ali je tokrat korist večja od škode. Da je odgovor pozitiven, je razvidno že iz priložnostnega seznama enih in drugih. Med koristi obravnavane obnove je nedvomno treba šteti številna nova odkritja in posledično višji (celo mednarodni) pomen spomenika.⁴⁶ Posegi so zagotovili celostno ohranitev spomenika, saj je bila obnova več kot nujna, o čemer smo se prepričali celo s poružitvijo enega od obokov v južnem traktu.⁴⁷ Iz bodoče funkcije je razvidno, da je predvidena boljša javna dostopnost kot doslej, medtem ko bi lahko funkcioniranje cerkve kot dvorane in vzpostavitev kulturno-kongresnega centra prinašala tudi nova delovna mesta. Pomembno je, da bo istočasno s funkcioniranjem dvorane možna prezentacija arheoloških najdb *in*

⁴⁴ Preinfalk, Sapač, Grajska dediščina na Slovenskem, str. 34–40.

⁴⁵ Preinfalk, Sapač, Grajska dediščina na Slovenskem, str. 38.

⁴⁶ O novih odkritjih glej zlasti prispevke v pričujoči številki časopisa.

⁴⁷ V noči s 3. na 4. maj 2012 se je porušil opečnat slop v pritličju prehoda iz južnega v jugovzhodni trakt, posledično pa tudi del oboka in del stene iz 17. stoletja. Vzrok za rušitev je predstavljalo dolgoletno zamakanje iz bližnjih sanitarij, kar je povzročilo preperelost lesenega nosilca, vzdanega v steno nad slopom, ki je premoščal težo stene v prvem nadstropju. Na srečo porušitev ni povzročila večje škode na spomeniku. Obok je bil med obnovo v smislu anastilozne rekonstruiran v prvotno obliko, modificiran je bil le konstrukcijsko v kontekstu večje statične stabilnosti.

situ, česar z drugačno obliko prostora za gledalce ne bi mogli izvesti.⁴⁸ Izboljšani so bili tudi postopki dokumentiranja, kar je in bo omogočalo kakovostnejše znanstvene raziskave in objave. Celo požarno stopnišče v cerkvi bi lahko služilo kot razgledna ploščad, čeprav so njegovo obliko z visoko ograjo narekovale predvsem statično-konstruktivske zahteve. Na drugi strani pa med glavne negativne posege štejemo izgubo manjšega dela originalne strukture (preboji v zidovje, vrtine), motečo interpolacijo tribune in stopnišča v enotno prostornino, izgubo originalne lesene strešne konstrukcije in nezadostna sredstva za dokončanje posegov, kar estetsko izraznost spomenika opazno zmanjšuje. Seveda pa je pomanjkanje sredstev predvsem vprašanje časa.

VIRI IN LITERATURA

Aleida Assman, *Rekonstruktion – Die zweite Chance, oder: Architektur aus dem Archiv. Geschichte der Rekonstruktion. Konstruktion der Geschichte* (hrsg. Winfried Nerdinger). München & Berlin & London & New York, Prestel 2010, str. 16–35.

Isabelle Brajer, Dilemmas in the restoration of wall paintings: conflicts between ethics, aesthetics, functions and value illustrated by examples from Denmark. *Die Kunst der Restaurierung. Entwicklungen und Tendenzen der Restaurierungsästhetik in Europa* (Hrsg. Ursula Schädler-Saub), ICOMOS – *Hefte des Deutschen Nationalkomitees*, XXX. München 2005, str. 123–140.

Cesare Brandi, *Teoria del restauro*. Roma 1963.

Frans Brouwer, Prihodnost kulturnih dogodkov v prenovljenem dominikanskem samostanu na Ptujju. *Umetnostna kronika*, 40, 2013, str. 46–50.

Marjeta Ciglencečki, Dominikanski samostan na Ptujju in njegova usoda po razpustu. *Acta historiae artis Slovenica*, 17/2, 2012, str. 169–190.

Doktrina 1, Mednarodne listine ICOMOS (ur. Jovo Grobovšek). Ljubljana 2003.

Paul Drury, Anna McPherson, *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Management of the historic Environment*. London: English Heritage, 2008.

Max Dvořák, *Katechismus der Denkmalpflege*. Wien 1916 (Objavljeno tudi: *Pogledi*, 18, 3–4, Split 1988, str. 793–820.).

⁴⁸ V postopku oblikovanja projektne dokumentacije za izvedbo že med obnovo je bil podan tudi predlog o ravnem steklenem podiju, ki bi prav tako omogočal prezentacijo najdb *in situ*, dvorana pa bi lahko služila za plesne nastope in podobne prireditve. Vendar se je pri načrtovanju izkazalo, da posebna kovinska konstrukcija za steklene plošče potrebuje številne vertikalne nosilce s temelji, ki bi pomenili znova poseg v arheološke strukture, zato je bila ta rešitev označena kot manj primerna.

Marlenka Habjanič, Gorazd Gerlič, Miran Krivec, Andrej Magdič, Branko Vnuk, *Konservatorski načrt: Ptuj – Dominikanski samostan, Mapa 1-2*. Maribor, januar 2010 (izdelal ZVKDS, Restavratorski center – razmnoženo kot tipkopis).

Sonja Ana Hoyer, Stegenškova in Steletova interpretacija Rieglovega vrednostnega sistema. *Studia Historica Slovenica*, 3-4, 2007, str. 743-755.

Andrej Hrausky in drugi, *Enota*. Seoul 2011.

Achim Hubel, *Denkmalpflege. Geschichte, Themen, Aufgaben. Eine Einführung*. Stuttgart 2006.

Achim Hubel, Denkmalpflege zwischen Restaurieren und Rekonstruieren. *Dokumentation der Jahrestagung 1989 in Hildesheim. Thema: Denkmalpflege zwischen Restaurieren und Rekonstruieren*, Bamberg 1993, Arbeitskreis Theorie und Lehre der Denkmalpflege E. V. (hrsg. Achim Hubel), str. 81-105.

Achim Hubel, Der »Generalkonservator« Alois Riegl. Verdichtung des Denkmalbegriffs durch die Erfahrungen in der Praxis. *Kunstgeschichte und Denkmalpflege. Ausgewählte Aufsätze. Festgabe zum 60. Geburtstag*, Petersberg 2005, str. 217-230.

Waltraud Kofler-Engl, Zur Freilegungs-, Restaurierungs- und Präsentationproblematik spätgotischer Wandmalerei an Beispielen aus Südtirol. *Die Spätgotische Wandmalerei der Michaelkapelle in Piesendorf. Salzburger Beiträge zur Kunst- und Denkmalpflege* (hrsg. Ronald Gobiet), Bd. I, Salzburg 2000, str. 121-130.

Franci Lazarini, O Steletu, zazrtosti v preteklost, metanju polen pod noge in iskanju dlake v jajcu. *Umetnostna kronika*, 39, 2013, str. 1-2.

Andreas Lehne, Georg Dehio, Alois Riegl, Max Dvořák – a threshold in theory development. *Conservation and Preservation. Interactions between Theory and Practice. In memoriam Alois Riegl (1858-1905)*, Vienna, Firenze 2008, str. 69-80.

Mestna občina Ptuj: *Dokument identifikacije investicijskega projekta za dominikanski samostan – kongresno – kulturna dvorana*. Ptuj, julij 2010 (razmnoženo kot tipkopis).

Salvador Muñoz Viñas, *Contemporary Theory of Conservation*. Oxford 2005.

Winfried Nerdinger, Zur Einführung – Konstruktion und Rekonstruktion historischer Kontinuität. *Geschichte der Rekonstruktion. Konstruktion der Geschichte* (hrsg. Winfried Nerdinger). München & Berlin & London & New York 2010, str. 10-14.

Robert Peskar, Konservatorstvo v Sloveniji med teorijo in prakso. Primer zastekljevanja kulturnih spomenikov. *Varstvo spomenikov*, 47, 2013, v tisku.

Michael Petzet, *Principles of conservation / Introduction to the International Charters and Principles 40 years after the Venice Charter*. 2004, <http://www.international.icomos.org/venicecharter2004/petzet.pdf> (dostop 28. avgusta 2013).

Miha Preinfalk, Igor Sapač, Grajska dediščina na Slovenskem. Nekaj misli z okrogle mize *Gradovi na Slovenskem danes in jutri – usoda, načrti, perspektive*. *Umetnostna kronika*, 37, 2013 str. 34-40.

Damjan Prelovšek, Slovenski gradovi. *Umetnostna kronika*, 38, 2013, str. 46-50.

Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und Entstehung*. Wien-Leipzig 1903.

Stephen L. Rustow, »Transparent contradictions«: Pei's pyramide at Louvre. 1990, <http://www.museoplan.com/doc/pei.pdf> (dostop 10. septembra 2013).

Ursula Schädler-Saub, Italia und Germania: Die italienischen Restaurierungstheorien und Retuschiermethoden und ihre Rezeption in Deutschland. *Die Kunst der Restaurierung. Entwicklungen und Tendenzen der Restaurierungsästhetik in Europa* (hrsg. Ursula Schädler-Saub), ICOMOS – *Hefte des Deutschen Nationalkomitees*, XXX. München 2005, str. 104–121.

France Stele, Estetika in dokumentarnost v restavriranju spomenikov. *Varstvo spomenikov*, V, 1955, str. 5–12.

France Stele, *Varstvo spomenikov. Dom in svet*, L. XXVII, 1914, str. 49–56.

THE CONSERVATION CONCEPT OF THE FORMER PTUJ DOMINICAN MONASTERY RENOVATION

Summary

This article discusses the integral renovation of the Ptuj Dominican Monastery, which is in the initial phase of work. It presents the course of events from the planning of the project to its implementation, as well as the conservation concept as seen from the perspective of contemporary conservation theory and doctrine. This doctrine usually demands a higher level of democracy in decision-making and, as such, emphasises a different set of procedure principles, such as the removability of new constructions or the carrying out of as few procedures as possible. However, it does so in the sense that each renovation should satisfy as many viewpoints as possible, also or mainly because of the users of the building and the wider public. On the one hand, the main principle behind the procedures was to respect the safety regime set out in the Act of declaration; however, this brought to light a number of flaws in the reassigning of the building's purpose, as it was the new purpose that required a series of procedures and technical improvements. Permission was granted for the designing of a special seating area, with a construction that does not interfere with the original structure, except in sections that had already been devalued. The shape of the stand had to allow for the presentation of the newly discovered elements of the monument *in situ*. In planning the new constructions, contemporary design guidelines had to be considered; this applies also to the materials that were used and which, artistically, had to be subordinate to the original elements of the monument and its presentation. Predominantly old techniques were applied in the conservation and restoration procedures in particular parts of the monastery and in their presentation. The conservation concept was, as regards contemporary conservation theory, focused not only on the conservation or the preservation of the original structures to the highest possible level, but also on preserving the monument and increasing its importance in wider society. The latter was made possible with the help of preliminary research and by performing procedures with various levels of technical difficulty, that should have more positive than negative effects. The article also stresses the obvious lack of financial means, which is one of the major obstacles to the carrying out of preservation procedures in the Slovenian cultural preservation system.

KONSERVATORISCHE KONZEPTE DER RENOVIERUNG DES EHEMALIGEN DOMINIKANERKLOSTERS IN PTUJ/PETTAU

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt den bisherigen Verlauf der Anfangsphase der Komplettrenovierung des Dominikanerklosters in Ptuj/Pettau von der Planung bis zur Realisation. Dabei steht das Konservierungskonzept aus dem Blickwinkel zeitgenössischer konservatorischer Theorie und Grundsätze im Vordergrund. Die Doktrin forderte bei dem Entscheidungsprozess einen höheren Grad an Demokratie, wobei verschiedene Prinzipien der Eingriffe wie z.B. die Beseitigung von neuen Konstruktionen oder so wenig Eingriffe wie möglich, in den Vordergrund gestellt wurden. Jede Renovierung sollte diese verschiedenen Aspekte berücksichtigen und vor allem die Benutzer und das breite Publikum zufriedenstellen. Die Hauptrichtlinie für die Festlegung des Umfangs von Eingriffen war auf der einen Seite die Berücksichtigung des Schutzbestimmungen der gültigen Verordnung, für die sich zahlreiche Mängel vor allem bei der Festlegung von Beschränkungen der neuen Widmung feststellten. Auf der anderen Seite war es gerade die neue Widmung, die eine Reihe von Eingriffen und technischen Verbesserungen forderte. Für die Herstellung der Sondertribüne wurde die Variante einer Sonderkonstruktion, die eigentlich in die Originalstrukturen nicht eingreifen durfte, außer in den Teilen, die schon abgewertet waren, erlaubt. Die Form der Tribüne soll die Präsentation der neu entdeckten Teile des Denkmals ermöglichen. Aktuelle Designtrends – auch in der Wahl der benutzten Materialien – die jedoch den künstlerischen Originalkomponenten und der Denkmalpräsentation untergeordnet sein müssen, wurden berücksichtigt. Alte Techniken waren vor allem bei den konservatorischen und Restaurierungseingriffen der einzelnen Klosterteile und deren Präsentation notwendig. Das konservatorische Konzept war gemäß der aktuellen konservatorischen Theorie nicht nur für die Konservierung bzw. Erhaltung der Originalstrukturen im höchsten Maße entscheidend, sondern versuchte gleichzeitig mit Hilfe von vorläufigen Untersuchungen und der Ausführung von Eingriffen verschiedener technischer Anforderungen, die mehr positive als negative Folgen haben mussten, die Bedeutung des Denkmals zu erhalten und seine Wichtigkeit für die Gesellschaft zu untermauern und stärken. Der Artikel hebt besonders den großen Mangel an Finanzen hervor, der im slowenischen System eines der größten Hindernisse für die Ausführungen von angemessenen Verfahren für den Erhalt des Kulturerbes darstellt.